

Sunne tingshus

Sunne Leran 3:34, Sunne kommun

Kulturhistorisk värdering av fastigheten

Utförd av

Tympanon

Hans Johnsson

2017

Inledning

Undertecknad har av Sunne kommun anlåtats som antikvarisk sakkunnig för identifiering av kulturhistoriska värden för Sunne tingshus (Sunne Leran 3:34), Sunne.

Syftet med rapporten är att redogöra för de kulturhistoriska värden som byggnaden besitter och om några av dessa värden behöver ges ett skydd för framtiden (skyddsbestämmelser, varsamhetsbestämmelser och/eller rivningsförbud). Rapporten skall undersöka om det finns behov av särskilda utformningsbestämmelser för ny bebyggelse som kan lyfta helheten i kulturvärdena.

Identifikationen av de kulturhistoriska värdena utgår från byggnaden, dess omgivelser satt i en historisk kontext. Underlaget för analysen utgörs av en platsstudie samt arkivhandlingar som kartor. Byggnadens interiör ingår inte i denna studie. Ett viktigt premissgivande dokument är det kommunala kulturmiljöprogrammet från 1989.

Undersökning genomfördes under december månad 2016.

Den karta som återfinns i denna rapport skall ses som en illustration och är ej skalenlig.

Torsby den 7 februari 2017

Hans Johnsson
Tympanon

Historik

Nedanstående text är en bearbetning av den text som bebyggelseantikvarie Susanna Björklöf utarbetade för i sin ortsanalys av Sunne tätort. Analysen genomfördes 2008.

Fryken och det smala sundet mellan Övre Fryken och Mellan Fryken har varit centralt för framväxten av Sunne, både som transportled och som förbindelselänk. Så småningom kom en kyrka att lokaliseras hit, något som höjde statusen på området. Detta skedde troligen på 1200-talet.

Efterhand kom området att bebyggas med allt fler byggnader och bebyggelsen förtätades. Detta skedde organiskt, utifrån de förutsättningar och de behov som fanns. Gårdar och bybildningar kom att förbindas med vägsträckningar som sträckte sig från gård till gård. Tätorten Sunne på den västra sidan av sundet föregicks av att vissa funktioner som skjutsstation, tingställe och marknadsplats etablerades vid vägskälen och längs lederna mot brostället och kyrkan. Dessa vägar är ännu till delar skönjbara i stadsplanen.

Första belägget för bro över sundet är från 1645, men det är troligt att det funnits en bro mycket tidigare än så. Under 1700 och 1800-talet växer Sunne och tätorten börjar ta form.

Bruksetableringarna, avskaffande av skråväsendet samt införandet av näringsfrihet ger en ökad etablering av hantverkare och handel. Under samma period sker en utveckling av statliga och lokala administrationen och ett flertal institutioner inrättades. Ångbåtarna som livligt trafikerade Fryken gav upphov till att faktorier och bryggor anlades längs med sundet. Med tiden kom bebyggelsen i Sunne att förtätas än mer och 1905 bildades Sunne municipalsamhälle.

Bild 1. Tingshuset. Ingångspartiet.

Byggnadsbeskrivning, historik och nuläge

Tingshuset stod färdigt 1939 och är ritat av arkitekt Conny Nyquist. Byggnaden är beläget strax söder om det gamla kommunhuset i Sunnes södra delar. Tomten som byggnaden är uppförd på sluttar ned mot Ekebyvägen, något som tillsammans med fasadens utformning ger den en volymiös verkan.

Byggnaden är uppförd i två våningar med källare. Byggnaden har en slammad tegelstensfasad som är målad med kalkfärg med ockra. Som kontrast till den ljusa fasaden står den svarta sockel av skiffer. Takfot och takrännor är utförda i koppar som med tiden har ärgat. Det svagt sluttande taket är täckt med papp. Byggnaden är sparsamt utsmyckad där de funktionella delarna ges uttryck i fasaden i form av ett halvrunt utskjutande parti mot väst innehållande sessionssalen samt ingångsparti mot öst. Ingångspartiet har av arkitekten markerats genom en monumental trapp och ett vindfång med ett vipptak. På baksidan av byggnaden (längs fasaden mot väst) är det två ingångar med var sitt trapphus. Den norra ingången av dessa har byggts om och handikappanpassats. Fönstren är av två-lufts typ, varav flertalet med originalt maskinglas. Fönsterglaset i fönstren ger ett visst skimmer är viktiga för fasaden, då det skapar liv i den annars sparsmakade fasaden.

Kontrastverkan har arkitekten skapat genom att använda sandsten till ingångspartiet. Sockelns svarta går igen på trappen upp till ingången som har stensatta steg av samma typ som sockeln. Ingångspartiets har en glasfasad i stål som är skodd i den nedre delen med rostfri plåt. På var sin sida om ingången är det smidesräcken. För att skärma av sessionssalens sensitiva innehåll har arkitekten valt att ha färgat blyglas i de lite större fönstren. Blyglasfönstren är också något som är mycket tidstypiskt. Under sessionssalen är det portar till källaren. Balkongen på byggnadens västfasad som är placerad helt upp i det nordvästra hörnet. Samtliga element förstärker byggnadens arkitektoniska gestaltning.

Källaren kan nås utifrån genom en av de tre garageportarna under sessionssalen. Det var genom dessa portar som man fraktade veden som användes till uppvärmning. Ursprungligen var tanken att byggnaden skulle värmas upp med koks men andra världskriget gjorde att man fick använda meterved fram till krigsslutet. Genom huvudentrés glasfasad skymtas konstnären Erling Ärlingssons utsmyckning av hallen, en muralmålning från 1970.

I byggnadens norra del, på andra våningen var det en lägenhet för vaktmästaren medan i byggnadens södra del var det övernattningsrum till notarier som gjorde praktik. På första planet i den norra delen av byggnaden var det arrestlokal.

Bild 2. Byggnaden är belägen längs Ekebyvägen som länge var den södra utfarten ut ur Sunne. Tomten är väl tilltagen, både mot väst och öst men rymden krävs för att ge byggnaden utrymme som dess monumentalitet kräver. Byggnaden präglas både av funktionalismens sparsamhet och saklighet men vi finner också nyklassicismens symmetri i fasaden. Längs Ekebyvägen och Åsvägen kantas fastighetsgränsen av björkar.

Bild 3. Tingshuset, fasad mot öst och norr.

Bild 4. Tingshuset, del av fasaden mot öst.

Bild 5. Tingshusets markerade ingångsparti.

Bild 6. Tingshuset. Ingångspartiet.

Bild 7. Tingshuset. Detalj av dörren som är i original.

Bild 8. Tingshuset, del av fasad mot söder med sessionssalen till vänster.

Bild 9. Tingshuset, fasad mot öst. Trappen till huvudingången har steg med skiffersten. Trappen flankeras av smidesräcke. Ingångspartiets väggar och innertak är klädda med sandsten.

Byggnaden har genomgått få exteriöra förändringar genom åren. Längs byggnadens fasad mot väst har man dock låtit sätta in ett aluminiumparti och man har handikappanpassat en av ingångarna på baksidan. Handikappanpassningen har man valt att utföra med en fasad av stående locklistpanel som målats i en grå kulör.

Bild 10. Tingshusets fasad mot väst. Balkongen helt till vänster i bild är mycket typiskt för funktionalismens arkitektur. Strax nedanför ses handikappanpassningen. Den södra ingången (till höger i bild) har fått ett aluminiumparti som är av senare dato.

Bild 11. Tingshusets fasad mot söder.

Bild 12. Tingshuset. Mötet mellan sessionssalen och själva huskroppen.

Bild 13. Tingshuset. Byggnadens nordvästra hörn. Här ser vi den för tiden mycket tidstypiska placeringen av balkongen samt ett senare tillbygge för handikappanpassning.

Bild 14. Tingshuset. Detalj av fasadputen.

Arkitekten Nyquist

Conny Nyquist studerade vid Kungliga tekniska högskolan i Stockholm mellan åren 1906–10. Efter avslutade studier kom han att driva egen verksamhet i Stockholm fram till 1915. Han medverkade

bland annat i bygget av Stockholms rådhus. Tillsammans med Arvid Fuhre, som också varit kontrakterad av Stockholms Rådhusbyggnadsbyrå, flyttade han efter färdigställandet av Stockholms rådhus 1915 till Göteborg där de tillsammans öppnade egen verksamhet. Verksamheten drevs fram till 1929 då det lades ned då Fuhre blivit stadsarkitekt i Helsingborg. Nyquist hade vi denna tid tjänstgörande arkitekt vid Byggnadsstyrelsen. Under åren 1929-36 var Nyquist tillförordnad länsarkitekt i Värmland och Örebro län och från 1936 och fram till 1952 var han länsarkitekt i Värmlands län.

Bland Nyquists projekt kan nämnas:

- Södra Hamngatan 19- 21, Göteborg. Till- och ombyggnad av bankbyggnad, tillsammans med Arvid Fuhre (ca 1921).
- Transformatorstationen på Johanneberg, Göteborg 1925.
- Karlstad sparbank, Karlstad 1934.
- tillbyggnad Västra Kyrkogatan, Karlstad.
- Lantmäterikontor i Klara, Karlstad.
- Om och tillbyggnad av Gamla skolan (senare Södra skolan), Karlstad (1931-1932).
- Tingshuset i Årjäng (1936).
- Flertalet restaureringar bland annat Eds kyrka och Biskopsgården, Karlstad.

Conny Nyquist har även utarbetat ett flertal stadsplaner.

Bild 15. Lantmäteriet. Vykort från 1945.

Framväxten av det moderna rättsväsendet

Sunne tingsrätts domkrets omspann de norra delarna av Värmland. Vid mitten av 1800-talet omfattade domkretsen Älvdals, Nyeds och Frykdals härad. Nyeds härad hade 1743 flyttats från Västersysslets domsaga till Mellansysslet. Detta förhållande bestod fram till 1830 då Nyed låg under Östersysslets domsaga. Kungl. Maj:t hade redan tidigare velat flytta över Frykdals övre och Älvdals nedre och övre härad till en ny domsaga, Norrsysslet. Frykdals nedre härad skulle i sin tur förenas med Jösse härad, under benämningen Västersysslets domsaga. Häradshövdingen i Jösse härad, Ehrencrona, ogillade emellertid förändringarna. Ehrencrona ville inte byta ut Frykdals nedre tingslag mot Grums, och på grund av hans motstånd drog reformen ut på tiden. Den genomfördes inte förrän efter Ehrencronas bortgång 1830. Under tiden tillhörde Frykdals nedre tingslag Mellansysslets domsaga (tillsammans med Karlstad, Kils och Nyed häraders tingslag). Frykdals nedre och övre härad bildade ett gemensam häradsrätt från 1856.

År 1856 bildade Älvdals nedre och övre domsaga samt Nyeds härad en gemensam domsaga. Reformen trädde emellertid i kraft först 1865. Anledningen till att utbrytningen dröjde var att man ville vänta med förändringarna till dess att häradshövdingen Johan Hagander slutat sin tjänst. Hagander avled 1865, och med anledning av detta beslutades att Nyeds härad skulle utskiljas från Östersysslets domsaga, och Älvdals och Nyeds domsagas häradsrätt bildades. Älvdals övre tingslag höll ambulerande ting fram till början av 1880-talet. Man hade bland annat förhandlingar i Nedre och Övre Värnäs samt Möre. År 1882 flyttades tingsplatsen till Likenä. Älvdals nedre tingslag hade från mitten av 1700-talet sitt tingsställe i Norra Skoga. Till en början var tinget ambulerade, men från 1828 fanns ett fast tingsställe i Norra Skoga. Huset är numera flyttat till Skansen i Stockholm. Tingsplatsen flyttades till Norra Råda 1889, där ett nytt tingshus uppförts. Huset var centralt beläget mittemot kyrkan. Här låg även ett gästgiveri, som dock brann ned 1948. En av anledningarna till att man flyttade till Norra Råda var att järnvägen mellan Karlstad och Filipstad gick förbi där.

I Nyeds härad hölls ambulerande ting från 1680-talet och framåt. De ställen som nämns som tingsplatser är bland andra Upprud, Södra Rådom, Borserud och Molkom. Sedan 1735 var dock Molkom fast tingsställe. Tingsförhandlingarna hölls i sockenstugan, som med tiden blev ganska sliten. Huset revs 1897. Ett nytt tingshus uppfördes dock på samma plats. Även detta hus revs, närmare bestämt 1962 då den nya vägen mellan Filipstad och Karlstad skulle byggas. Tinget flyttades till en annan byggnad inne i Molkom, som man delade med bland andra polisen. Frykdals nedre härad hade sedan lång tid tillbaka sin tingsplats i Gunnarsby, Sunne.

Förhandlingarna hölls bland annat på gästgiveriet. Tidigare hade man också hållit tingsförhandlingar i bland annat Södra Såneby. Gunnarsby var tingsplats fram till 1829 då häradsrätten flyttade till häradets första egentliga tingshus. Detta låg i Åmberg i utkanten av Sunne, och huset som var i trä uppfördes 1828. Här stannade man i drygt hundra år till dess att ytterligare ett nytt tingshus stod klart inne på Leran i Sunne 1939. Byggnaden låg strax utanför centrum, utmed gamla landsvägen. Sunne blev municipalsamhälle 1905 och köping 1920. Järnvägen kom 1913. År 1967 meddelade Domstolskommittén att tingshuset i Sunne var i behov av omfattande om- och tillbyggnation.

Man vet inte riktigt var Frykdals övre härad hade sin tingsplats i slutet av 1600-talet och under 1700-talet. Från sekelskiftet 1800 fram till 1870-talet höll man emellertid ting i Västanvik och Västanå. Sedermera flyttades förhandlingar till Kajsheden, som var tingsplats från cirka 1870 till 1893. Från 1893 var tingsstället placerat i Torsby, och tingshuset låg centralt alldeles vid järnvägen. År 1948 slogs Frykdals övre och nedre tingslag ihop till ett enda tingslag. Båda tingsställena (Sunne och Torsby) behölls dock.

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. År 1952 genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Kommunsammanslagningarna påverkade i sin tur domsagoindelningen. Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. På mitten av 1960-talet förstatligades rådhusrätterna. Detta var ett av de första stegen på väg mot tingsrättsreformen. I början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. Den gamla häradsindelningen och domstolsorganisationen slogs definitivt sönder i samband med tingsrättsreformen.

Värmlands tingsrätt och dess domsaga bildades 7 februari 2005 genom en sammanslagning av Karlstads tingsrätt, Kristinehamns tingsrätt, Arvika tingsrätt och Sunne tingsrätt. Genom detta bildande förlorade Sunne tingsrätt sin betydning och lades ned. Värmlands tingsrätt är förlagd till Karlstads rådhus.

Tingshuset och tidsandan

1936 uppförs ett nytt tingshus för Nordmarkens härad. Arkitekt för detta tingshus var också Conny Nyqvist. Byggnaden uppvisar flera likheter med tingshuset i Sunne. Markerat mittparti, valet av fasadmaterial som också innefattar ytbehandling samt fasadens kulör. Tingshuset lades ned samtidigt som det i Sunne.

Slutet av 1930-talet präglades av funktionalismens ideal med en saklig arkitektur och med hög kvalitet på hantverket och material. Putsade/slammade fasader där man låter verktygen lämna igen sina spår i ytan var vanligt förekommande liksom användningen av skiffer, ek och koppar. Tiden var också en brytning bort från den klassicistiska arkitekturen från 1920-talet som hade varit så dominerande i Sverige. I tingshuset i Sunne finner vi mycket av tidsandan och byggnaden är mycket typisk för sin tid.

Bild 16. Nordmark härad tingsrätt från 1936 som av Nyquist. Fotograf okänd.

Bild 17. Ett exempel på funktionalismens placering av utbyggnad som vi också ser på tingshuset i Sunne. Tekniska högskolan, Stockholm. Från tidskriften Arkitektur.

Tingshuset och dess omgivande fastigheter

Tingshuset är som tidigare nämnts beläget längs Ekebyvägen. Bebyggelsen är varierande både vad gäller arkitektur men också skala och materialval. De gamla byggnaderna längs med Ekebyvägen är karaktärgivande och viktiga för miljön. Strax norr om tingshuset ligger det gamla kommunhuset och ytterligare längre norrut ligger den gamla Ekebyskolan. Nordväst om tingshuset ligger en nationalromantisk villa som exteriört är välbevarad. Öst om Ekebyvägen ligger Köpmangården som också den är kulturhistorisk värdefull. Området präglas för övrigt av villabebyggelse med varierad ålder.

Kulturhistoriska värden

Tingshuset besitter sådana kulturhistoriska värden att den omfattas av PBL 8 kapitlet § 13 (förbudet mot förvanskning). Byggnaden skyddas i plan genom en q-märkning. Fastigheten har genomgått få mindre reversibla förändringar när det gäller exteriören. Byggnaden kan därför skyddas i detaljplan för att förhindra att den rivs eller att de värdebärande elementen försvinner eller förvanskas. För att säkra dessa delar kan man vid en detaljplaneändring beskriva dessa och formulera skyddsbestämmelser. Det kan också regleras med varsamhetsbestämmelser för förändringar av den befintliga byggnaden och hänsynsbestämmelser för eventuell ny bebyggelse på tomten och omgivningarna.

Byggnadens arkitektur är stram och har få detaljer. Byggnaden är därför känslig för förändringar.

Upplevelsevärden

Arkitektoniskt värde och konstnärligt värde

Tingshuset är uppförd i en funktionalistisk anda med stilinslag från klassicismen. Materialvalen och hur materialen bearbetats är typiska för det sena 1930-talet och 1940-talet. Typiskt är också den monumentala huvudingången och fönsteraxlarna längs fasaden mot Ekebyvägen. Funktionalismens arkitektur syns tydligast på övriga fasader, där man låter byggnadens funktion och nyttjande sätta sig prägel på fasaderna. Balkongen i det nordvästra hörnet på byggnaden är mycket tidstypiskt. Byggnadens arkitektur som en blandning mellan funktionalism och nyklassicism är mycket tidstypisk för sin tid. Arkitekturen visar en omtanke om detaljerna och byggnadens autenticitet är ett stort värde i sig. Erling Ärlingssons muralmålning från 1970 i entrén är av speciellt värde.

Miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde samt symbolvärde

Tingshuset är med dess omgivande trädgård en viktig del av miljön längs med Ekebyvägen. Byggnaden utgör också en viktig del av den variation som är kännetecknande och identitetskapande för Sunne. Ekebyvägen var tidigare en viktig kommunikationsled in till Sunne söderifrån och troligen hade området en viktig och central plats i Sunne då byggnaden strax norr om tingshuset är det gamla kommunhuset. Tingshusets som en symbol för rättvisan har varit viktigt. Utformningen av den monumentala trappan förstärker detta.

Dokumentvärden

Byggnadshistoriskt värde och socialhistoriskt värde

Byggnaden är i det närmsta autentisk, både vad gäller material som utförande. Detta innebär att byggnaden ger en tydlig avläsbarhet vad gäller material, byggnadsteknik, materiella förutsättningar och stilideal. Det är viktigt att material och allt som är i originalt utförande respekteras och får utgöra utgångspunkten för bevaring, förvaltning och utveckling av byggnaden.

Föreliggande planer

Det föreligger planer på att låta bebygga fastighet som tingshuset är beläget på med ytterligare två byggnader placerande både öster och väster om existerande byggnad. Förslaget innebär att en stor del av fastigheten bebyggs och nuvarande byggnad skiljs från kontakten med Ekebyvägen.

Bild 18. Förslagen nybyggnation på fastigheten.

Bild 19. Äldre vykort visade tingshuset och med gamla kommunhuset till höger.

Rekommendationer

Byggnaden är viktig för stadsbilden i Sunne och Ekebyvägen i synnerhet. Byggnaden som i stort sett är autentisk har undgått stora genomgripande renoveringar som hotat de värdebärande elementen. Den arkitektoniska kvaliteten i byggnaden är mycket höga. Byggnadens orördhet gör att det blir svårt att tillåta större ingrepp i byggnaden. Det bästa för byggnaden är att användningen av denna anpassas byggnadens kulturhistoriska värde och som innebär minst möjliga inverkan på byggnaden interiört så väl som exteriört. Den föreslagna nybyggnationen på fastigheten innebär också att byggnaden mister sin kontakt med Ekebyvägen och sin storslagenhet.

Följande rekommendationer som bör omfattas av skydds- eller varsamhetsbestämmelser

- Existerande byggnad får ej rivas eller förvanskas.
- Byggnadens volym, form och avtryck skall upprätthållas.
- Fönster och andra delar av fasaden som har ett originalutförande är viktiga skall bevaras för att den arkitektoniska gestaltningen skall kunna vidareföras.
- Tillbyggnader tillåts ej.
- Fasadernas färgsättning bör upprätthållas.
- Förslaget med att låta bebygga större delar av tomten vill påverka byggnadens monumentalitet. Ny bebyggelse kan tillåtas uppföras väst om tingshuset, dvs. man kan tillåta att uppföra en av de två byggnader som förslaget visar.
- Bebyggelse öst om tingshuset ner mot Ekebyvägen tillåts ej.
- Ny bebyggelse bör underordna sig till volym och materialval till existerande.

Källor

Byggmästaren. Tidskrift för arkitektur och byggnadsteknik. Stockholm 1940.

Byggmästaren. Tidskrift för arkitektur och byggnadsteknik. Stockholm 1939.

Kulturmiljöprogram för Sunne kommun. 1989.

Tings- och rådhusinventeringen 1996 – 2007.

Unnerbäck, Axel. Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Uppsala 2002.

Översiktsplan för Sunne kommun. Fördjupning för Sunne tätort. Planbeskrivning. 2009